

De muzikale geschiedenis van de Festspiele, aflevering 10

Toscanini en Furtwängler in Bayreuth

door Johan Maarsingh

Op zondag 20 juli 1930 bericht het Algemeen Handelsblad over de voorbereidingen van Bayreuther Festspiele, die twee dagen later zullen beginnen met *Tannhäuser*, onder leiding van Arturo Toscanini, die dat jaar ook de muzikale leiding heeft van *Tristan und Isolde*.

De medewerker is aanwezig bij een repetitie voor de nieuwe productie van *Tannhäuser*.

Toscanini in Bayreuth

“De repetities op 't tooneel beginnen meestal om elf uur en 's middags om vier en dikwijls ook nog 's avonds om acht. Dan is het een voortdurend af- en aanrijden van auto's en een vrolijk elkaar begroeten van allerlei beroemdheden. Toscanini komt in zijn donkergroene Lancia aangereden. Mevrouw Wagner blijkt een uitstekende chauffeuse; ze rijdt haar wagen tusschen de pilaren door onder de voorgalerij. Siegfried Wagner, die den heelen dag in de weer is, is steeds in sportcostuum, korte grijs flannelen broek en witte pull-over. De heeren costuums vertoonen hier meer variatie dan bij ons; de groen-bruin geruite of effen blauwe Beiersche jasjes ziet men veel en een der koorleiders is zelfs in volledige Beiersche kleederdracht. In de cantine zit dat alles gezellig door elkaar, gedurende de pauzes. Aan onze tafel zaten eenige dansers en dr. Muck en achter ons de heer en mevrouw Wagner en eenige der

voornaamste solisten. Ik had het voorrecht een paar repetities bij te wonen, de twee eerste actes van *Tannhäuser*. De eerste acte met pianobegeleiding, gedeeltelijk in costuums, het tooneel geheel zooals bij de uitvoeringen. Venus in rosé zijden onderkleed, waarover een wijde satijnen mantel – *Tannhäuser* in moderne sportcostuums, met halve stem zingend wegens een lichte verkoudheid. 't Ballet geheel af. De techniek dezer moderne, allen jonge dansers is buitengewoon en de aankleding is bijzonder goed geslaagd. Bij opvoeringen, die ik vroeger heb bijgewoond, o.a. ook van de Wagnervereeniging in Amsterdam, vond ik het ballet altijd afschuwelijk, ja, af en toe weerzinwekkend. Hier is alles harmonisch en er is geen enkele beweging, die hindert. Bij de faunen heeft vooral het grappige element den boventoon. Bij de fotografische opnamen, die vóór de opvoering gemaakt werden, zag je ze in de meest komische standen; één heeft zelfs aldoor op de handen geposeerd, wat hem een applausje zijner kameraden bezorgde. Naast de piano, links vóór op 't tooneel, doch vóór het blauwe gaas, waarachter de spelers zich bevinden zit Toscanini en dirigeert. Als het tempo te langzaam is, klapt hij in zijn handen, zoo de maat aangevend en wat meer leven in 't geheel brengend. De *Parsifal* zou dit zeker ten goede komen, doch die wordt niet door hem gedirigeerd, maar door Karl Muck. Siegfried Wagner, bijgestaan door zijn halfzuster Daniela Thode, geboren von Bülow, en andere assistenten bevindt zich voor 't tooneel en geeft nog verschillende aanwijzingen, voornamelijk voor 't koor en de décorverwisselingen. Afwisselend is hij in de zaal en op 't tooneel, waarvoor de orkestruimte met een zeer rustiek bruggetje in den rechterhoek overbrugd is. Alle repetities maakt hij mee. De tweede acte gaat met orkest en is bijna geheel af. Alleen de landgraaf is nog niet aanwezig en wordt vervangen door iemand, die uit de partituur moet zingen. Wagner en Toscanini helpen soms als hij niet op tijd invalt. De aankleding van 't tooneel is schitterend, Elizabeth (Maria Muller uit Berlijn) zingt en acteert buitengewoon en al de overigen zijn uitstekende zangers, 't koor bestaat ook enkel uit beroepszangers en -zangeressen. De uitvoeringen zullen dan ook als steeds weer buitengewoon succes hebben. Alles is al lang uitverkocht en voor een plaats werd dan ook dezer dagen al 320 Mark. geboden. De toeschouwers komen uit alle landen en werelddeelen. Nu reeds ziet men auto's uit allerlei landen hier. Dat zal over eenige weken heel wat meer zijn. Tot eind Augustus en dan kan Bayreuth zijn winterslaap weer beginnen tot 't volgend jaar. R S

BAYREUTH, 13 Juli 1930”

Siegfrieds Tod

Op 18 juli leidt Siegfried Wagner een repetitie van *Götterdämmerung*. Hij krijgt een hartinfarct en belandt in het ziekenhuis. Op 4 augustus overlijdt hij, 61 jaar oud.

Tijdens deze turbulente Festspiele maakt Columbia opnamen van *Tannhäuser* voor de Grammofoon. Zoals bekend dirigeerde Karl Elmendorff de opname, maar daarbij werd gelukkig de complete eerste akte opgenomen. Van de beide andere bedrijven zijn grote fragmenten opgenomen.

Akte 1: <https://www.youtube.com/watch?v=seuc5mzwVXg>

Akte 2: <https://www.youtube.com/watch?v=Ak38ctxPfVw>

Akte 3: <https://www.youtube.com/watch?v=MvTMKxUmh4s>

Op vrijdag 8 augustus vond de begrafenis plaats. De dag werd in de avond afgesloten met een inmemoriam bijeenkomst in het Festspielhaus. Bij die gelegenheid speelde het orkest van de Festspiele werken van Richard en Siegfried Wagner en werd daarbij gedirigeerd door de drie dirigenten die tijdens de Festspiele van 1930 waren geëngageerd. Het programma was als volgt:

Richard Wagner: Siegfried Idyll (Toscanini).

In Memoriam Siegfried Wagner uitgesproken door Kammersänger Carl Braun (in 1930 zong hij Gurnemanz, Fasolt en Hunding).

Van Siegfried Wagner werden uitgevoerd:

Het Voorspel tot de opera *Friedensengel* en het Tussenspel 'Der Glaube' uit de opera *Heidenkönig*.

Beide werken werden gedirigeerd door Karl Elmendorff.

Tot slot luisterden de aanwezigen staande naar 'Siegfrieds Tod' (en wellicht ook de 'Trauermarsch') uit Wagners *Götterdämmerung*. Dit keer stond het orkest onder de leiding van Karl Muck.

Op 1 september 1930 schrijft deze dirigent een brieft waarin hij aangeeft niet langer meer in Bayreuth te zullen dirigeren. Winifred Wagner, weduwe van Siegfried besluit voor de Festspiele van 1931 Toscanini opnieuw uit te nodigen en ook Wilhelm Furtwängler. Karl Elmendorff dirigeert, als vanouds de *Ring*. Furtwängler wordt zelfs belast met de artistieke leiding. Deze dirigent heeft veel onenigheid met Winifred. Ze zou zich te veel bemoeien met het artistieke beleid. Hij blijft uiteindelijk maar een jaar op deze post. Wel heeft hij veel succes als dirigent van *Tristan und Isolde*. Toscanini is daar niet mee in zijn nopjes, zeker niet wanneer deze opera, voor de eerste keer in de geschiedenis, rechtstreeks in de hele wereld via de radio wordt uitgezonden.

Concert in Memoriam Cosima en Siegfried Wagner

In een relaas over deze twee dirigenten in Bayreuth moet het incident worden genoemd dat plaats had op 4 augustus 1931, een jaar nadat Siegfried Wagner overleed. Furtwängler had als artistiek directeur bepaald dat hij het Festspielorchester in een puur Beethoven concert zou dirigeren. Winifred vond een

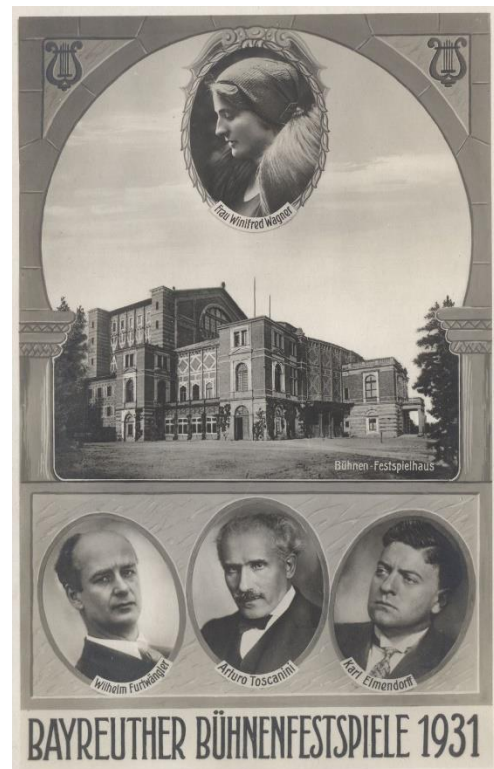

Furtwängler en Toscanini tegelijkertijd in Bayreuth 1931

soort Familie-concert, met muziek van Richard en Siegfried Wagner en Franz Liszt meer op zijn plaats. Furtwängler reageerde negatief: hij wilde geen 'Dynastie-Programm' dirigeren.

Toscanini dirigeerde tijdens een generale repetitie Wagners 'Eine Faust-Ouverture', maar na een klein aantal maten brak hij de uitvoering af en verliet geërgerd het podium, en vertrok met chauffeur naar elders. Karl Elmendorff dirigeerde het Symfonisch Gedicht 'Orpheus' van Franz Liszt, en van Siegfried Wagner het voorspel tot zijn opera 'Die heilige Linde'. Furtwängler dirigeerde Beethovens Derde symfonie, de Eroïca. De Negende symfonie is dus niet de enige symfonie van Beethoven, die ooit in het Festspielhaus heeft geklonken.

Op zondag 18 augustus hoorde een groot deel van de wereld rechtstreeks de verrichtingen van zangers en orkest in een door Wilhelm Furtwängler geleide voorstelling van *Tristan und Isolde*. Zo werd deze opera dus de eerste waarvan een overgroot deel in Bayreuth op de grammofoonplaat werd opgenomen (in 1928) en compleet via de radio werd uitgezonden. Alleen de rol van Tristan werd door een ander gezongen: Gotthelf Pistor alterneerde in 1931 met Lauritz Melchior. Eerstgenoemde is te horen in slechts één van de drie fragmenten die bewaard zijn gebleven. Nanny Larsen-Todsén is als Isolde over haar hoogtepunt heen. Anny Helm (Brangäne) en Rudolf Bockelmann (Kurwenal) kennen we al van de plaatopname. Wat ook nog enigszins is te horen, is de energieke aanpak van de dirigent. De drie fragmenten zijn ooit in Denemarken op LP uitgebracht. Op CD zijn ze te vinden in een Italiaanse dubbel-set van Istituto Discografico Italiano IDIS 330-331. Daarop zijn fragmenten bijeengebracht uit diverse Wagner-voorstellingen uit Bayreuth, en Wenen. Deze fragmenten duren elk ongeveer vier minuten, wat overeenkomt met een plaatkant van een 78t-plaat.

Fragment 1 is een deel van Isoldes vertelling: ‘einsam im Sterben lag, das Schwert – ich lies es fallen.’

<https://www.youtube.com/watch?v=jfe6SJPIEt4>

Fragment 2 vanaf ‘so reihte sie die Mutter – ans Land ihn zu begleiten.

<https://www.youtube.com/watch?v=M7D30Urx1D8>

Fragment 3 vanaf ‘müht euch die – dass du nicht dir’s entfallen lässt’

<https://www.youtube.com/watch?v=Lsn6pledW7c>

Verwarring bestaat er over een opname van het Voorspel tot de eerste akte. Op diverse labels, zoals Acanta is de opname te vinden. De genoemde Italiaanse uitgave biedt die opname niet. Volgens John Hunt zou het hier gaan om de opname met de Berliner Philharmoniker uit 1938 op Electrola/HMV. De totale speelduur van ruim 10 minuten doet mij eerder vermoeden dat er gebruik is gemaakt van de door Furtwängler eveneens met zijn Berlijnse orkest gemaakte opname voor Polydor uit 1930. Deze opname zou wel eens kunnen zijn gemaakt met het oog op de Festspiele van 1931.

John Hunt vermeldt in zijn ‘Wagner im Festspielhaus. The Bayreuth Recordings’ (2006), dat Mike Ashman onderzoek heeft gedaan in de Duitse Radio-archieven. Er zou wel een opname van het Voorspel bestaan. Wat mij opvalt is de zo veel betere geluidskwaliteit van de zogenaamde opname uit Bayreuth. Die klinkt veel beter dan de lakplaten met de overige fragmenten, of de reeks opnamen uit de Weense Staatsopera. Als er werkelijk nog opnamen uit de periode 1931-1934 uit Bayreuth in de archieven liggen, mogen die wel eens worden uitgezonden...

Toscanini mag dan bekend zijn om de snelle tempi in muziek van Beethoven, hij is ook verantwoordelijk voor de langzaamste *Parsifal* in Bayreuth. Onder zijn leiding duurde het werk maar liefst bijna een half uur langer dan onder Muck. Hoe dat ongeveer geklonken heeft is te beluisteren in een live-opname gemaakt door HMV uit 1935. Toscanini dirigeert het BBC Symphony Orchestra in het voorspel tot het eerste bedrijf van *Parsifal*, via een verbindend loopje gevolgd door de ‘Karfreitzauber’. Toscanini is zelf af en toe duidelijk te horen.

<https://www.youtube.com/watch?v=2sBtSOCWDC8>

De opname is te vinden in de icon-serie van Warner, voorheen EMI. Deze opname verscheen eveneens in een verzameldoos getiteld *The Art of Conducting*. Een uitgave in de serie *References* van EMI uit ongeveer 1990 heeft helaas een hoorbare coupure.

In een volgende aflevering meer over radio-uitzendingen en mogelijke bewaard gebleven opnamen.